

Den kluge Mads fra Rømø brugte nælder mod mare-
ridt. Folkekalender for Danmark, 1875.

(VJylland; 23); pulveriserede frø med vin (27). Rødderne kogt i vin lægges på leddevand (28). Te af tørrede nælder bruges mod gigt og podagra (29), den er et endnu benyttet gigtmiddel (30). Man skal drikke en te af rødderne (Røsnæs; 31) eller stedet bades med dekolt af de store nælder (Vendsyssel; 32), bladene virker som opløsende omslag på gigt og podagra (10), podagra gnides med eller pålægges rødderne kogt i vin (33).

Følelsesløse, lamme, stive lemmer og slappe arme og ben skal piskes eller gnides med grønne nælder (34) »for at vække nerveenderne« (klog kone i Kliplev; 35); en læge Lassen (død 1883) på NVFyn rådede patient med sygt ben til at piske det med friske brændenælder (36). Kuren blev navnlig brugt mod gigt og muskelsvind og ofte berømmet, især af ældre folk (37), vablerne satte blodcirkulationen i sving (38); bag-efter skulle man drikke nældete (VJylland o. 1880; 39). Patienten kunne også lægge sig nøgen

i seng dækket med friskplukkede nælder – »jo mere forbrændt han bliver, desto bedre hjælper det, ondskaben forlader kroppen gennem vablerne« (40). En 103-årig mand ved Kolding tog af og til et »bad« i nælder, »det er en skrap kur, men så undgår man gigten« (41). – Der blev pisket med nælder også mod mæslinger (42), »sovesyge« (sløvsind?) (29) og apopleksi (1632; 43), man bandt grønne nælder på kropsdel med hekseskud (MFyn o. 1890; 44) og pirrede ganen dermed for nedsat smageevne (41); den lille nælde skal på samme måde være benyttet til at stimulere kønsdriften og vække »brændende kærlighed (45).

Nældens saft blandet med olie hældes i ørerne for døvhed (27).

Mod forfrysninger skal frøene kogt i vin gnides på hele kroppen (46), de grønne blade lægges på frostsår (Sønderjylland o. 1880; 47), hak-kede og blandet med salt på børns bulne fødder (Mors o. 1900; 48), klog mand i Jylland lod nælder lægge på forstuvet håndled (49). »Truntesmeden« i Esrom brugte en salve af knuste nælder på hugormebid (14), samme råd (50) eller blandet med honning (51) er givet for hun-debid.

Nældete er sårrensende, giver jern til blodet (11), klog kone i Vendsyssel badede brandsår med afkog (52), den kluge kone i Vindblæs (Salling) behandlede kirtelsår med salve af knuste nælder og salt (14). – Saften stiller næse-blødning (10). – Afkog af store nælder anvendes til badning, omslag på eller drik for koldbrand (53). – Nælde- og tidselsaft gnides på sår og røde plefter i ansigtet (54), tørrede og knuste blade koges til omslag på eksem o.a. hudlidelser (Vendsyssel; 55); fregnner bades med små grønne nælder kogt i mælk tilsat eddike og brændevin (1700-t; 56), på Falster har bladene kogt i mælk været et meget anvendt fregnemiddel (20). Et vandudtræk anbefales som skintonic (57). – Har man brændt sig på en nælde, stilles smerten af plantens egen saft gnedet på stedet (58).

Dekolt af rødderne drikkes mod gulstot (59), rod og frø virker svagt afførende, saften mod blod-gang (dysenteri) og diarré (60). – Gnides hele kroppen med frøene kogt i vin, fryser den ikke (61). Den kluge Mads fra Rømø brugte mod dårlige nerver og mareridt: om morgenens strøs salt på nælder, de plukkes om aftenen, tørres, knuses og spises morgen og aften (Rømø; 62). – Tørrede blade er anvendt mod børns kirtellidelser (63). – Vandudtræk af roden, malurt og hvidløg gives mod forstoppelse (43), nældete mod maveonde (Vendsyssel; 55). Vinafkog er

drukket for kvinders »klemmelse« og brystkrampe (64), kogt i eddike og salt for indvoldsorm (27). Nældete er blodrensende (65). Blade og frø indgik i »Kong Frodes te« (66). Nældete skal modvirke forstoppelse, for stærk menstruation, kronisk hoste og være blodrensende (66b).

For håraffald vaskes hovedbunden med nældete (51) eller saften blandet med vand (14), nælder spises mod skaldethed (67). For skæl i håret skyldes med tørrede blade kogt i vand eller med rosmarin og tilsat bor- og garvesyre samt benzoësur natron (68).

Rødderne tygges mod tandpine (69) eller ved tanden lægges nælderødder, røde rosenblade og skræpperødder kogt i eddike og vand, også rødder med pulveriseret ingefær og salt (1619ff) eller blandet med knust buksbom (70). Tandsmerterne forsvinder, når der blæses på tanden gennem en hul nældestængel (Bornholm; 71). – Asken af nælder eller knuste rødder med salt er brugt til tandpleje (medio 1700-t; 1855; 72).

Nældete tilsat spåner af elfenben drikkes for apopleksi (51), mod denne sygdom og svimmelhed skal man om natten ligge med krans af små nælder anbragt på kortklippet hoved (73).

For næseblod hænges rødderne af nælde og rude om halsen (64). – Hvis nælder lagt i patientens urin holder sig friskgrønne 24 timer, bliver han rask, visner de og bliver sorte, må han dø eller er i største livsfare (74). – Kommer man frøene i spiritus, bliver folk, der drikker den, rasende på hinanden (Læsø; 75). – Mod koldfeber (malaria): slå mælk på nælderødder og grav dem ned – »hjælper det ikke, så skader det heller ikke« (den kluge kone i Ravnelunde; 76).

Færøerne: for astma drikkes te af nældens stænger, blade og blomster; udtræk drikkes for besværlig vandladning; nældesuppe eller udtræk af roden for blæresten, den skal om natten uset graves op på kirkegård af mand, dersom patienten er en kvinde, og vice versa; vandudtræk af knuste rødder drikkes for hudlidelser (77).

Nælder plukket under eg indgives for kvægsydomme (78); koges i øl til varmt omslag på dyr med kvægpest (begyndelsen af 1700-t; 79); for blodpis bruges topskud eller frø kogt med hyrdetaske (s. 269) i rødvin tilsat kanel (Slesvig-Holsten; 80) eller roden afkogt i menneskeurin (Vejle amt; 81), for tuberkulose vanddekokt af finhakket nælde og kandis (82). Hævet yver bades med bladene kogt i øl eller halvt øl og halvt eddike (SSjælland; 83).

Destilleret vand af stor nælde gives hest mod

kolik, roden indgår i råd for hestens forstoppelse (84). Mod krop gives friske blade i hakelsen om foråret (85). – Frø af nælde og hør blandet med fedt og varm aske lægges på blodbylder (1700-t; 84), saften af topskud læger betændelse i hov som følge af skosøm (84); vinafkog af urt eller frø kan anvendes til sårsvask, hvis der er dannet »dødt« kød (o. 1800; 86). – »Hedenælder« og spansk flue gnides på hest med nældefeber, luset hest vaskes med pulveriserede nældefrø opblødt i eddike (84).

Roden blandet med sødmaelk indgives for svinedød (1600-t; 87). – Får med leverflynder (ikter) skal have store nælder at æde (88).

Rifter og sår efter slag på husdyr bades med nældete (Mors o. 1890; 89).

LITTERATUR: (1) 343 10,144f (2) 348c 93f,145f; (3) 159 1932,160f; (4) 15 6,35,53,64,67,72; (5) 348b 27,33,47; (6) 902j; (7) 488o 138; 328f 2,81,123; 217 1807,15; (8) 488o 233; 328f 1,179,205; 634 12077 (VJyll.); (9) 186 38f; (10) 718 1838,253; (11) 107 1930,1946; (12) 634 19112; 551 19/4 1952; (13) 784 216 (1877), (14) 496 1942-43,82; (15) 488o 206,194, 261 jf. 718 1838,253; (16) 408 1854,26; (17) 32 65 jf. 182 1.2 1804,78; (18) 739 1,1796,652f; 182 1.2, 1804,78; (19) 634 12206; (20) 865 195,199; (21) 624b 62; (22) 328f 1,205; (23) 634 12056; (24) 488o 167, 186f; 328f 1,179; 451b 83; (25) 451b 75; 999 1802, 75; (26) 186 20; (27) 217 1807,9,18,25; (28) 328f 1,203; 273 180; (29) 182 1.2,1804,75,78; (30) 869 41,1943-44,44; 161 1906/23:1257; 634 13620 (Vends.); 107 1965; (31) 914 1,248; (32) 634 13620; (33) 217 1807,35; 488o 170; (34) 697 1648,378; 739 1,652; 408 75; (35) 161 1906/23:3222; (36) 760 759; (37) 520 44; 442 239; 634 12248 (o. 1890); 822 150; (38) 634 12044; (39) 634 12077; (40) 765 21/6 1940; (41) 725 26/5 1953 og 23/5 1955; (42) 988 1903, nr. 6, (43) 488o 124,128; (44) 634 12006; (45) 107 1947; 161 1906/30; 19 210; (46) 1008 4,1917,923; (47) 634 12022; (48) 634 12306; (49) 328f 2,190; (50) 43 1,1780,43; (51) 327 15,20,22; (52) 634 18851; (53) 488o 147; 186 38f; (54) 328f 1,43; (55) 634 18137; (56) 488o 312; (57) 14 nr. 28, 1954; (58) 190 2,1780,107; 182 1.2 1804,74f; 451b 84; 631 24/7 1951; (59) 718 1838,253; 186 38f; (60) 739 1,652f; 718 1838,253; (61) 488o 303, 140; (62) 885 28,1952, 15; (63) 417 1,1859-60,240; (64) 19 207,210; (65) 718 1838,253; 161 1906/23:3341; 671 nr. 4, 1959; (66) 348 60; (66b) 380 nr. 23, 1967; (67) 671 1958, 68; (68) 832 13/2 1952; 237b nr. 24, 1963; (69) 665g 190; (70) 82 77f,81,89; (71) 822 151 jf. note 14 (for gigt); (72) 82 42; (73) 217 1807,7; 886 1866,6; (74) 488 6,1883,377 (1785); 488o 59; (75) 644 236; (76) 663 29/6 1819; (77) 752 62,67f,86; (78) 83 213; (79)

Vildtet stoppes med nælder for at holde fluerne borte. Udsnit af maleri af H. Brasen: »Frokost under jagten i Grib Skov«, 1890.

902m 158ff; (80) 677 1757,689; (81) 57c 1,1808,410; (82) 512 24,1891,345; (83) 57 2,1803, 423f; (84) 83 67f,105,116,121,132; (85) 514 1849,332; (86) 83 113; 161 1909/3b; (87) 665b 6; (88) 576 7,1799,99; (89) 634 12144.

MOD SKADEDYR,

TIL DESINFektION OG RØGNING

Stilke af små nælder lagt på kålstok værner mod larver (1). Nogle lader nælderne gro frit omkring kålbedet, så bliver de ikke befængt med »orm« (2). Nældefrø er gode for lus i håret (ØJylland; 3). Knipper af nælder ophængt i stuen holder fluer og myg borte (Vendsyssel o. 1890; 4). Man lægger nælder (for møl?) mellem tøj (NVFyn, 5).

Biodynamisk jordbrug sprøjter frugtrær med nældekompst opløst i vand og tilsat padderoekstrakt, mod bladlus anvendes udtræk og afkog af nælde, det er desuden en vækststimulans for de fleste afgrøder, »brændenælde-ajle« : gærer udtræk i tønde med vand »løsner« jordens biologiske kræfter (6).

Af hensyn til fluerne bliver vildt efter opskæringen udstoppet med nælder (7). Fjerkræ befængt med indvoldsparasitter skal instinktivt æde nælder, der renser og desinficerer (8).

Mælkebøtter bør skoldes eller vaskes med lud af nældeblade og løvstikke med lidt bøgeaske,

det tager afsmagen (9), tønder og kar får en desinficerende skylling med afkog af nælder (NVFyn; 5). Hældes dekoct i fordærvet korn, får man velsmagende brød (10). Bundter af nælder hængt i øltønden skal hindre, at øllet bliver surt i tordenvejr (11).

»Nælderøg er den skarpeste og bider tappert på sur sild, surt flæsk o.a.« (før 1700; 12). Nogle steder bruger fiskerne nælder til at røge fisk med (13). Grønne nælder giver røget flæsk (Fejø; 14) og den fynske rygeost en pikant smag (15).

LITTERATUR: (1) 579 1787,106; 161 1906/30; (2) 881 11/10 1925; (3) 161 1906/30:2214; (4) 634 13620; (5) 634 12246; (6) 912 nr. 3, 1959, nr. 4, 1953, nr. 3, 1959, nr. 3, 1962; 871 nr. 4, 1961; (7) 51c 45; (8) 991 nr. 20, 1958; (9) 792 4,1794,202; (10) 485 1819,21; (11) 689 2,770; (12) 178 1935,48; (13) 739 1,654; 398 1806,844; (14) 634 12036; (15) 634 12013; 107 1951.

ANDEN ANVENDELSE

Roden farver uld grøn, med alun gul, med vitriol olivengrøn (1), urten med alun grøngult (2). Rødderne giver æg en smuk gul, ilden en grågrøn farve (3); man har brugt dem til at farve påskeæg lysegule (4).

Bisværmer kan drives i kuben med en tot brændenælder (5) eller man stænker kuben med et

vandudtræk (8). – Fisk lokkes i garn gnedet med nælde St. Hans aften (7).

Asken af nælde, skræppe o.a. ukrudt bruges til kogning af fiskegarn (NFyn; 8). Kvinderne samler nælde for at bruge deres aske som erstatning for soda, når de vasker (9). Friske nælde dyppet i vand er gode til rengøring af flasker (10) og gnider ruder, spejle etc. rene og blanke (11).

Bønderne bruger de tørrede blade til madrasstopning (1859; 12). Nælde bør samles og tørres til ildebrændsel (13); under sidste krig blev de anvendt som te-erstatning.

Sejt kød røget eller kogt med nældeblade bliver mørkt, råt kød lagt mellem dem holder sig længe friskt (14).

For at hindre byens drenge i at lege med de vandfyldte beholdere, som i den tørre sommertid (brandfaren!) stod foran husene, anbragte

konerne brændenælder omkring dem (Kolding o. 1830; 15). – Når nælderne i ældre tid voksede tæt og frodig om husene, skyldtes det måske, at man ikke havde wc og forrettede sin nødtørft langs ydervæggene (Himmerland o. 1890; 16).

LITTERATUR: (1) 739 1,1796,652f; (2) 576 2,1798, 294ff jf. 379f og 4,1799,398; (3) 182 2.1 1804,78; 936 2,1836,296; (4) 512 15/4 1911; (5) 451b 51; 1009 ny rk. 2,1943–46,293 (Køgeegnen o. 1870); 317 41; (6) 189 4,1820,170; (7) 161 1906/30; (8) 661 4,1822,302f; (9) 182 1.2 1804,79; 760 62f; (10) 496 1942–43,81; (11) 485 1819,25; 186 55; (12) 417 1,60; (13) 182 1.2 1804,79; (14) 190 2,1798,379f; 936 2, 1836,295f; (15) 955 1905,72; (16) 634 18754.

NÆLDESTIK, OVERTRO

Under kartegildet kunne pigerne finde på at lægge brændenælder i karlenes senge (NFyn; 1). Klog mand »kurerede« en patient med indbildt

Ung pige vasker mælkejunger på gårdspladsen. Maleri af Peter Hansen, 1912.

syge ved at lægge nælder i hans seng (2). – Om forbryder blev sagt: han sku' piskes i røven med en brændenælde! – som den værste straf man kunne tænke sig (Sønderjylland; 3). – Børn løber drillende efter hinanden med nældestængler.

Det var i Jylland en almindelig tro, at piskede man kapuner med nælder på det nøgne bryst, kunne de udruge aeg og klukke som høns (4).

Kryber gravid kvinde gennem en horseham (inden om nyfødt føl), slipper hun for fødselssmerter, men barnet bliver enten en varuly eller mare; lykkes det at ramme hende med en nælde, er trolddommen brudt (5).

Nedgangen til »de underjordiske bolig findes, hvor nælderne gror særlig frodig (6). Bjergmand bor under en nældebusk (7). I et sagn danser nisser på høstkrans af nælder (8). Forhekset mand i Bystrup skulle stå stille ved nælde på kirkegård, til det blev kirketid (9).

Hvor der et enkelt sted vokser særligt mange nælder, er jorden vædet af uskyldigt blod og intet kan udrydde dem; de vil altid stå som tavse vidner om udåden (Isted Slesvig; 10). Der gror mange nælder, hvor svensk soldat blev myrdet på Svenskevolden i Mejby sogn ved Århus (11). Om løsagtig kvinde hedder det i et rim:

En herje est du, det siger han vist, · krans af nælder gider han vel mist;
nældekransen var symbolet på den tilbedtes afvisning eller svig (12).

Brænder man sig med forsæt på en nælde, viser tallet af vabler, hvor mange år der ville gå, før

man bliver gift (13). Stilles friskplukkede nælder i vådt sand, bøjde de sig i nattens løb til den side, hvorfra frieren vil komme, men bøjde de sig mod jorden, dør den orakelspørgende inden længe (13). – En nælde lagt i ung piges urin kunne vise, om hun var mød (ØJylland; 14).

»Nælden brænder ikke, når den blomstrer« siger folk, som forveksler den med døvnælden (bd. 4) (15). Nælder brænder ikke, hvis man holder vejret mens de berøres (børn på SFyn; 16). »Nælden brænder ikke denne måned« (men nok hånden) siges for at lokke nogen til at brænde sig (Vendsyssel; 17).

Den dårligste mejer i høhøsten kaldes en *nældepisker* eller *nældepikker* (Jylland; 18). *Raginælden* er en slunken, pjaltet kvinde eller en som bruger hvasse ord (Salling; 19), ragi – måske beslægtet med rage (op) om tyndt skud.

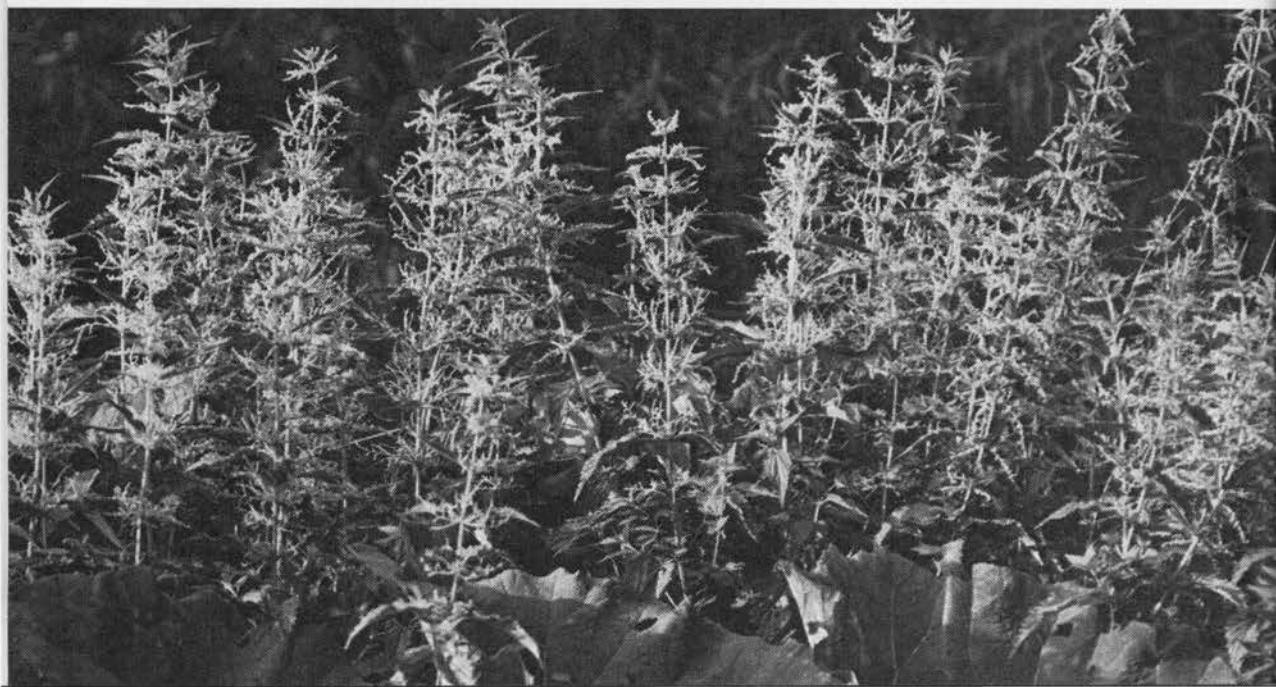
LITTERATUR: (1) 760 71; (2) 328f 1,224; (3) 520 44; (4) 739 1,1796,654; (5) 496 1942–43,83f; (6) 161 1906/30; (7) 488j 1,209; (8) 310 1,1854,13; (9) 488i 6,1, 280; (10) 161 1906/23:3345; (11) 243 1,1955–59,220; (12) 108 nr. 40; (13) 938 8/7 1952; (14) 161 1906/23:2214; (15) 358c 29; (16) 107 1954; (17) 228e 2,712; (18) 488i 2,11; (19) 228e 3,6.

ORDSPROG,

TALEMÅDER OG GÅDER

Nælden brænder både ven og uven (1506, 1682; 1); nælder vokser også af regn og solskin; den,

Nælden gror villigt på mange slags jorder. (ES.)

som skal blive nælde, må tidligt brænde (1682), man kan også tage kål af nælder; kærighed er som koskarn, den falder snart på et nældeblad og snart på et rosenblad; der kommer ikke haldår (misvækst) på skoldenælder (1688ff; 2); der går sjeldent pest på eddernælder (Bornholm; 3); kloge høns gør (eller: lægger) også i nælderne (1688ff; 4); lægger du æg i nælder, må du selv hente dem ud (5); ræven gør ikke æg i nælderne (5); at gøre i nælderne = foretage sig noget dumt, overilet; nælder avler nælefros (Møn 1735; 6); nælder og kæltringer skal man tage på i en fart, så skader de mindst (7); man kan ikke gå uden spor gennem brædenælder og tjørne.

Jeg kender ukrudtet (eller: krudtet), sagde fanden, han brændte sin røv på nældens (da han forrettede sin nødtørft) (8). Velkommen i det grønne, sagde fanden, han satte sin oldemor i nælderne; han har det på fornemmelsen ligesom kællingen, der plukkede nælder i mørke (Vendsyssel; 9).

Vove et greb om nældens; tage fast om nældens; grib nældens med roden = vise moralsk mod, gå lige til en ubehagelig sag.

Hvad er det, der altid brænder og dog hverken har træ eller tørv? – Hvad står uden for huset og brænder, men tænder aldrig ild? (10). – Gæt en ting, der ret kan brænde, men ikke er så hed (Sønderjylland; 11).

En flaske »brædenælder« er vagabonders slang for kogesprit (12).

Lad fjenden plukke blomster derude, hvor han vil, · nælder hos de sønderjyske piger Holger Drachmann 1877 (13).

Nældens genstand for ringeagt skyldes, at den er ubehagelig at stifte nærmere bekendtskab med, at den ikke har »rigtige« blomster, og at den ofte gror i afkroge, ved møddinger, på ruinomter o.a. ryddepladser.

Som nældens er en pige med bidsk og bittert sind, · thi rører du den lempeligt, så brænder du dit skind. · Men er dit greb kun dristigt og fast din hånd, dit mod, · du rusker uden smerte den op med top og rod. Christian Winther, Træsnit 1828, sml. 821g 102.

LITTERATUR: (1) 570 nr. 743; 878 1,384; (2) 878 1,312 og 2,147, 151,202; 306 240; (3) 92 1,1906, 178; (4) 586 1,535; 228e 2,712; 984 326; 85 45; (5) 488d 262,394; (6) 586 2,307; (7) 586 2,255; 198 33; (8) 586 1,200 (1800-t); 488d 470; (9) 958 10,1933–34, 99; (10) 466 39; (11) 885 2,1925–26,189; (12) 85b 72; (13) 203b ed. 1909,72.

Springknap, *Parietaria officinalis*

kan ligne en lav nælde, men er uden brændhår; de uanselige grågrønne blomster sidder i tætte klynger på ofte rødligt anløbne stængler, de fire sammenbøjede støvdragere springer ved let perring op og samtidig åbnes støvknapperne.

Gror hist og her ved gærder og mure nær købstæder, herregårde og klostertomter, og er sandsynligvis indført som lægeplante i middelalderen. En stor forekomst s.f. Nykøbing F stammer måske fra det gamle kloster (1).

Springknap 1796ff; nat og dag o. 1450, SSlesvig, eller dag og nat begyndelsen af 1500-t – 1867, fra tysk på grund af en navneforeveksling med Blåtoppet Kohvede (*Melampyrum nemorosum*) som har tvefarvet blomsterstand; St. Pedersurt 1533ff dyrket i klosterhaver, helgenens tilknytning dog måske tilfældig; mururt 1622–1914, murnælde, vægurt 1810 (2).

LITTERATUR: (1) 540 53; (2) 689 2,190–92.

LÆGEMIDLER

I urtebøgernes kildeskrifter er med 'springknap' sine steder ment *Parietaria erecta*, som ikke gror i Danmark.

Saften stiller blod fra næsen eller munden; knust til varmt urindrivende omslag på brystet; lægges blandet med vin på sår (begyndelsen af 1400-t; 1).

Christiern Pedersen 1533: koges med sukker i vin eller øl og drikkes for gammel hoste (18b), knuses i vin til drik for maveonde, kogt med svinefedt til salve på kropsside for sidesting (46b), nedfalden endetarm gnides med de kogte frø eller urten pålægges (50b), knust i vin til drik for nyresten (55b), pulveriseret til plaster på lænderne, over blæren og på kønsdelene mod lidelser i urinvejene (57b).

Henrik Smid 1546ff: dekolt med vand eller vin og tilsat sødemiddel eller destilleret vand af planten drikkes for gammel hoste; samme renser leveren, milten, nyerne og uren livmoder; dekolt drikkes mod uterussmerter, uddriver urinen, menstruationen og »al uhumskhed«; urten blandes med honning til gurglevand, der lægger sår i hals og strube; saften dryppes i ører for smarer og susen, samme eller destilleret vand af planten bruges som dulmende omslag på »den vilde ild« (hudsygdom), hede sår, hævelser, brandsår; saften med blyhvidt er en kostelig salve til sidstnævnte lidelser, lægger også rindende skab, pletter og sår; kogt med brøndkarse i vin